

ӨСПҮРҮМДӨРДҮН ДЕВИАНТТЫК ЖҮРҮМ-ТУРУМУНУН ПСИХОЛОГИЯЛЫК
ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ

Тынаева Айпери Жанышовна – магистрант, Ош мамлекеттик университети
Илимий жетекчи - Умурбекова Т.А.,
п.и.к, ОшМУнун психология кафедрасынын
доценти

Аннотация: макалада өспүрүмдөрдүн жаш курактык өзгөчөлүктөрү, алардын арасындагы девианттык жүрүм-турумдун түрлөрү, себептери жана формалары, өспүрүмдөрдүн коомго адаптация болуусу, үй-бүлөнүн түрлөрү түшүнүктөрүнө анализ жасалат.

Ачык сөздөр: өспүрүмдөр, девиация, агрессия, депрессия, девианттык жүрүм-турум, социализация, адаптация, идентификация.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ ПОДРОСТКОВ

Тынаева Айпери Жанышовна - магистрант
Ошского государственного университета;
Научный руководитель - Умурбекова Т.А.,
к.п.н, доцент кафедры психологии ОшГУ

Аннотация: в данной статье анализируются возрастные особенности подростков, причины и формы девиантного поведения среди них, о понятиях адаптации, социализации и идентификации подростков в обществе.

Ключевые слова: подростки, девиация, агрессия, депрессия, девиантное поведение, социализация, адаптация, идентификация.

PSYCHOLOGICAL FEATURES OF DEVIANT BEHAVIOR OF ADOLESCENTS

Tynaeva Aiperi Zhanyshovna -undergraduate
Osh State University;
Scientific adviser - Umurbekova T.A., candidate of
pedagogical sciences,
Associate Professor of the Department of Psychology,
Osh State University

Abstract: this article analyzes the age and personality characteristics of adolescents, the causes and characteristics of their deviant behavior, ideas about adaptation, socialization and identification of adolescents in society.

Key words: adolescents, deviation, aggression, depression, deviant behavior, socialization, adaptation, identification.

Өспүрүм курак кайсыл гана илим тарабынан изилденбесин, өзгөчө кескин өзгөрүүлөргө дуушар болгон, ары татаал, ары мазмундуу, ошол эле учурда опурталдуу кризистик курак катары эсептелет. Анткени бул куракта адам анатомиялык-физиологиялык жактан кескин өзгөрүүгө дуушар болуп, жыныстык жетилүү жүрөт. Алар үчүн күн санап жаны физиологиялык өзгөрүүлөргө ыңгайлашуу зарылдыгы пайда болот. Бир күндө бир нече ирет өзгөрүлүп, эмоционалдык абалы туруксуз мүнөзгө ээ болот. Мындай өзгөрүүлөр алардын психикалык, социалдык, интеллектуалдык жактан да жанылануусуна түрткү берет [2,6,8].

Ар бир курактын өзүнө гана тиешелүү жана мүнөздүү болгон кайталангыс “өнүгүүнүн социалдык кырдаалы” болот. Так ошол социалдык кырдаал (кырдаалдар) өспүрүмдүн өнүгүү булагы катары кызмат кылат, инсан катары калыптануунун жолдорун

ачат, жалпы коомдук сапаттар жекелик мүнөзгө айланат, коомго адаптация болуу, социалдашуу жана идентификация процесси ишке ашат [8, 345-б.].

Өспүрүмдөрдүн жеке инсандык сапаттарынын калыптануусу туруктуу мүнөзгө ээ болот. Аталган курак 11-12 жаштан 14-15 жашка чейинки куракка дал келет. Л.С.Выготский белгилегендей, “Мен” жана “дүйнө” түшүнүгүнүн жаны мааниге ээ болуусу менен өспүрүм курак кескин айырмаланып турат. Өспүрүм курактагы интеллектуалдык ишмердүүлүктүн жогорку денгээлге өтүүсү убактылуу иш жөндөмдүүлүгүнүн төмөндөшү менен коштолот. Алардын жүрүм-турумундагы ар кандай жагымсыз, чыр-чатактуу белгилердин ичинде жаны, жогорку формага өтө турган мазмун турат. Бул курактагы ички инсандык чыр-чатактар өспүрүмдүн психологиялык жактан кескин өзгөрүүсүнө түздөн-түз таасир этет [2, 7-б.].

Өспүрүм куракта адамдын өзү жөнүндөгү өз ара макулдашылган түшүнүктөрдүн системасын камтыган “Мен-концепциясы” калыптанат. “Мен концепциясынын” курамын когнитивдик, эмоционалдык жана жүрүм-турумдук компоненттер түзөт. “Мен концепциясынын” калыптануу жана өнүгүү деңгээли алардын жүрүм-турумуна, мүнөзүнө, инсан аралык мамилесине, дүйнө таанымына өзгөчө таасир этет.

Теманын актуалдуулугу азыркы учурдагы бир жагынан илим-билимдин, коомдук жашоонун, дүйнөлүк маалыматтардын, компьютердик технологиялардын тынымсыз өзгөрүүсү, экинчи жагынан жаштарга таалим/тарбия берүүдөгү мамлекеттик бирдиктүү идеологиянын жоктугу, өспүрүмдөр арасындагы туура эмес (девианттык) жүрүм-турумдун кескин жайылып кетүүсүндө турат.

Изилдөөнүн максаты азыркы өспүрүмдөр арасындагы девианттык жүрүм-турумдун себептерин, формаларын аныктоо жана девианттык жүрүм-турумдун алдын алуунун жолдорун сунуштоо.

Девианттык жүрүм-турум - [лат. deviation](#) - «бузулуу», «чектен чыгуу», б.а. коомдук тартиптен четтөө, туура эмес жүрүм-турум дегенди билдирет, ал депривациядан пайда болот. Депривация ([лат. deprivatio](#) - «ажыратуу», «жоготуу») баланы үй-бүлөдөн ажыратуу, чондордун (айрыкча ата-эненин) балдарга карата болгон оң эмоционалдык карым-катнашынын, жакшы мамиленин, мээримдин, түшүнүүнүн жана колдоонун жетишсиздиги. Окуучулар арасындагы девианттык жүрүм-турум өзүнө төмөнкүлөрдү камтыйт: аракеттик, баңгилик, тамеки чегүүчүлүк, токсикомандык, агрессивдүүлүк, ырайымсыздык [4,7].

Белгилүү окумуштуулар Б.В.Зейгарник, Б.П.Ганнушкин, К.Леонгард, А.Е.Личко, Д.Райгородский өспүрүм курактагы мүнөздүн өзгөрүүсү, алардын типтери, жүрүм-турумдун бузулуу себептерин изилдешип, бир нече топторго бөлүштүргөн. Психологдор Л.В.Кузнецова, Н.Л.Белопольская, Н.М.Назарова ж.б. тарабынан өспүрүмдөр менен психокоррекциялык/педагогикалык иш чараларды өткөрүү сунушталган.

Алардын ичинен өспүрүмдөр арасында кенири тараган түрү бул агрессивдүү жүрүм-турум эсептелет. Агрессивдүү жүрүм-турум максаттуу, атайылап жасалган кылык-жорук (жүрүм-турум) деп саналат. Мындай жүрүм-турум бир нече багытта болот: ачык агрессия - түздөн-түз жинге тийген адамга карата каршылык көрсөтүү; кыйыр агрессия - окуучунун жинине тийген адамга (чондор, ата-энелер, балдар, мугалимдер) тике каршылык көрсөтө албаган учурда күчүн (жинин) өзүнөн алсызыраак бирөөдөн, айрым учурда жаныбарларга карата ырайымсыз мамиле көрсөтүү менен коштолот. Эгерде бала башкалардан жинин чыгара албаса, каршылык көрсөтө албаса, анда өзүн-өзү кемсинтүү, өзүн-өзү күнөөлө, жек көрүү сыяктуу (аутоагрессия) жүрүм-турум пайда болот [3,7].

Жинденүү күч колдонуу (мушташуу, урушуу) менен эле чектелбейт. Кээ бир окуучулар алы жетпесе, сөз аркылуу өздөрүнүн нааразычылыгын, каршылыгын, жинин билдиргенге аракет жасашат. М: жинине тийген бирөөнү шылдыңдоо, мазактоо, тийишүү ж.б. аркылуу өздөрүн күчтүү көрсөткүсү келет. Девианттык жүрүм-турумдагы балдардын

ички дүйнөсүндө баш аламандык, социалдык ролдорду өздөштүрүүнүн жетишсиздиги, адамдарга болгон ишеничтин жоктугу, өзүн-өзү башкара албай калуу байкалат.

Теманын максатына ылайык өспүрүмдөр арасындагы девианттык (туура эмес) жүрүм-турумдун себептери жана формалары талдоого алынды. Алар төмөнкүлөр болду: ата-энелердин миграцияда жүрүүсү; үй-бүлөдөгү ажырашуулар; ата-энеден ажырап калуу; турмушу оор же аз камсыз болгон үй-бүлөлөр; дене мүмкүнчүлүгү чектелген же өзгөчө муктаждыгы бар ата-энелер ж.б.

Ош шаардык билим берүү башкармалыгынан алынган маалыматка таянсак, 2021-жылы 56 мектепте каттоого алынган 83702 окуучудан сырткы миграцияда жүргөн ата-энелердин балдары 2096 (2,5%), ички мигранттардын балдары – 444 (0,5%). Мындан тышкары ажырашкан үй-бүлөнүн балдары 1866 (2,2%), турмушу оор үй-бүлөдөгү окуучулар – 1136 (1,4%); ДМЧ окуучулар – 466 (0,6%); ата-энесинин бирөөсүн жоготкон балдар – 1407 (1,7%); ата-энеси жок балдар – 108 (0,1%); үй шартында окугандар – 129 (0,2%); Баткен окуясына катышкан үй-бүлөнүн балдары – 236 (0,3%).

Жалпылап айтканда, кайсы бир проблемасы бар үй-бүлөнүн мектепте окуган балдардын жалпы саны – 7888 (9,4%) экендиги аныкталды. Бул официалдуу, социалдык педагогдор тарабынан катталган окуучулар, ал эми мектепке окууга тартылбаган балдар да бар.

Окумуштуулардын изилдөөлөрүн эске ала турган болсок, үй-бүлөдөгү кандай гана проблема болбосун, балдардын психикасына, жүрүм-турумуна, тентуштар жана чондор менен болгон мамилесине тескери таасир этет [1,2,6,8,10].

Ош областтар аралык наркологиалык борборунун өспүрүмдөргө психосоциалдык көмөк көрсөтүү бөлүмү аркылуу өспүрүмдөр арасындагы девианттык жүрүм-турумду иликтөө жүргүзүлдү. Анын максаты өспүрүмдөр арасындагы аракеттик, токсимандык, тамеки чегүүчүлүк жана агрессиялык жүрүм-турумдун себептерин аныктоо болду. Иликтөөдө 8-10-класстын (13-15 жаш) окуучуларынан, ата-энелерден жана мугалимдерден анкеталар алынды. Толук жана толук эмес үй бүлөлөр - атасы жок, жалгыз бой энелердин жеке инсандык абалы, акча табуу, балдарды бардык жагынан камсыздоого болгон аракети, тынчсыздануусу, айрыкча эркек балдарга таасир эткендигин айтууга болот.

Үй-бүлөлөнүн социалдык абалы боюнча: 28% көп балалуу үй бүлө, 25% ата-энеси ажырашкан, 31% толук үй-бүлө, 16% жалгыз уул/кыздар. Көп балалуу үй-бүлөдө өспүрүмдөргө болгон камкордук, көзөмөл, жол көрсөтүү, кайсы бир жумуштарды уюштуруу, биргелешкен иш аракеттерди аткаруу алардын девианттык жүрүм-турумуна жол бербей тургандыгын белгилеп кетүүгө болот. Себеби көп балалуу үй-бүлөдө ар дайым мамиледе болушат, чондору кичинесине жардам берип, көзөмөлдөп турат. Ал эми ажырашкан үй-бүлөлөрдө көпчүлүгү энеси менен жашагандар, тентуштардын арасында кемсинүү, тартынуу, жек көрүү, таарынуу, агрессия, депрессия абалдарына дуушар болгондугу аныкталды.

Толук үй-бүлөлөрдө да ата-энелердин кечке жумуш менен алек болуп, өспүрүмдөргө болгон мамиленин жетишсиздиги, айрым учурда аталардын аракеттиги, жумушсуздугу да тескери таасир этээрин айтууга болот. Ата-энелердин билими жана аткарган жумушу тууралуу алынган жыйынтык жогорку билимдүү 26%, орто кесиптик билим бар 24%, жалпы орто билими бар 28%, толук эмес билими бар 22%, алардын ичинде иштегени 83%, жумушсуз 17% экендигин аныктады.

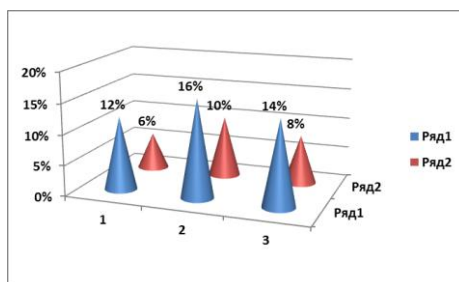
Үй-бүлөдөгү жалгыз балдар/кыздар боюнча эки жактуу кайчылаш пикирлер келип чыгат, биринчиден, ата-энеси материалдык жактан камсыз болгон үй-бүлөдөгү өспүрүмдөр ашыкча камкордукка (гиперопека) алынганы менен алар өздөрүн эркин сезбейт, ашыкча тыюлар көп, инсан аралык мамиле жакшы калыптанбаган, өздөрүн жалгыз сезишет, социалдык адаптация төмөн. Экинчи жагынан өспүрүмдөргө болгон жакын мамиленин, көзөмөлдүн жетишсиздигинен алар каалагандай жашайт, окуйт, өзүм билемдикке барат, ар

кандай спирт ичимдиктерин татып көрүү, тамеки чегүү, токсикомания, бангилик сыяктуу девианттык жүрүм-турумга дуушар болушат.

Өспүрүм курак өзүн-өзү чон адам катары сезүү, кабыл алуу, түшүнүү, аракеттенүү курагы болгондуктан алар бардык нерсени татып көрүү, тажрыйбадан өткөрүү өзгөчөлүгү менен да башка курактардан айырмаланып турат. Алар класстагы, мектептеги ар кандай туура эмес жүрүм-турум, терс мамилелер, зордук-зомбулук сыяктуу маалыматтарды сыртка чыгарбай, эч кимге билдирбей өздөрү чечүүгө аракет жасашат. Айрыкча эркек балдарда мындай жашыруун жүрүм-турум көп кездешип, девианттык жүрүм-турум байкалбай туруп, күч алып кеткен учурлар байкалат. Айрым учурда спирт ичимдиктерин ичүү, тамеки чегүү, агрессиянын кесепетинен өспүрүмдөр арасында жабыркануу, майып болуу, өз өмүрүн кыюу сыяктуу оор күтүүлөр болуп калышы практикада кездешип турат. Анткени бул курактагы “Биз” түшүнүгү мурдагыдай үй-бүлө мүчөлөрүнө эмес тентуштарына тиешелүү мүнөзгө ээ болот, жыныстык идентификация процесси жүрөт. [1,3,9]

Жүргүзүлгөн изилдөөлөр көрсөткөндөй өспүрүмдөр арасында девианттык жүрүм-турумдун төмөнкү түрлөрү кенири таркагандыгын айтууга болот: спирт ичимдиктерин ичүү, тамеки чегүү, агрессия. Иликтөө учурунда окуучулар арасында жүргүзүлгөн сурамжылоонун жыйынтыгы менен шаардык окуучулардын 14% тамеки тартып көргөн жана 8% спирт ичимдиктерин ичип көрүшкөндүгү аныкталган. Эгерде класстар боюнча ала турган болсок, 8-класс окуучуларынын арасында 12% тамеки тартып, 6% спирт ичимдиктерин татып көргөн, 9-класста 16% тамеки, 10% спирт ичимдигин татып көргөн (1-сүрөт).

1-сүрөт. Окуучулар арасындагы тамеки чегүү, спирт ичимдиктерин ичип көрүүнүн пайыздык көрсөткүчтөрү.

- - тамекини татып көргөндөр;
- - спирт ичимдигин ичип көргөндөр;

Өспүрүмдөр арасындагы агрессивдүү жүрүм-турумду иликтөө максатында Басса-Дарктын ыкмасы колдонулду [5, 32-34-б.] . Жүргүзүлгөн иликтөөдө балдар арасындагы агрессия кыздарга караганда эртерээк жана көбүрөөк болоору аныкталды. Алсак, 7-класс окуучуларында балдар арасында агрессиянын төмөнкү деңгээли 47,7%, ортонку деңгээли 33,8%, жогорку деңгээли 18,5% түздү. Ал эми кыздарда агрессиянын төмөнкү деңгээли 56,5%, ортонку деңгээли 30,6%, жогорку деңгээли 12,9%ды түздү. Жалпы окуучуларды ала турган болсок, 12-13 жаштагы өспүрүмдөрдө агрессия 14-15 жаштагы балдарга караганда жогору экендиги тастыкталды. Мындай жыйынтык 14-15 жашта өспүрүм курактын аяктоочу баскычы болуп, токтолуп, жүрүм-турум туруктуу мүнөзгө ээ болуусу менен түшүндүрүлөт. Ар бир класс боюнча алынган жыйынтыктар төмөнкү таблицада берилди (1-таблица; 2-3-4-сүрөттөр).

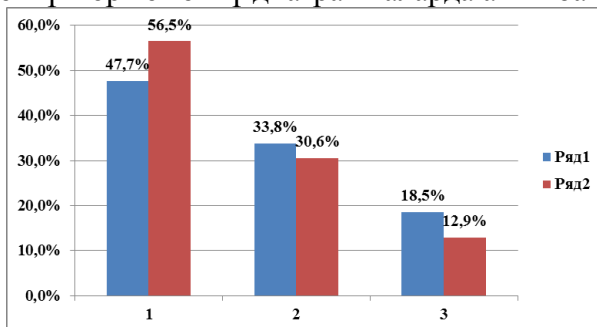
1-таблица. Окуучулар арасындагы агрессиялык жүрүм-турумдун көрсөткүчтөрү.

Класс	Б/К катышы	Саны	Төмөнкү деңгээл (10-15 б)	Ортонку деңгээл (16-26 б)	Жогорку деңгээл (27- 40 б)	Жалпы саны
7-класс	Балдар	65	31 (47,7%)	22 (33,8%)	12 (18,5%)	150

Социалдык - гуманитардык багыт

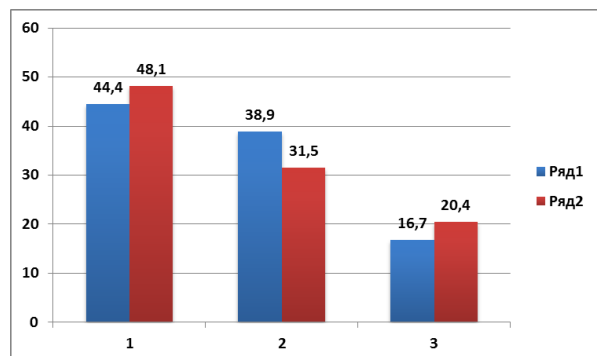
	Кыздар	85	48 (56,5%)	26 (30,6%)	11 (12,9%)	
8-класс	Балдар	36	16 (44,4%)	14 (38,9%)	6 (16,7%)	90
	Кыздар	54	26 (48,1%)	17 (31,5%)	11 (20,4%)	
9-класс	Балдар	26	14 (53,8%)	9 (34,6%)	3 (11,6%)	60
	Кыздар	34	18 (52,9%)	12 (35,3%)	4 (11,8%)	
Орточо баллы	Балдар	127	61 (48%)	45 (35,5%)	21 (16,5%)	300
	Кыздар	173	92 (53,2%)	55 (31,8%)	26 (15,0%)	
Бардыгы		300	153 (51,0%)	100 (33,3%)	47 (15,7%)	

Жогоруда алынган көрсөткүчтөр төмөнкү диаграммаларда ачык баяндалат.

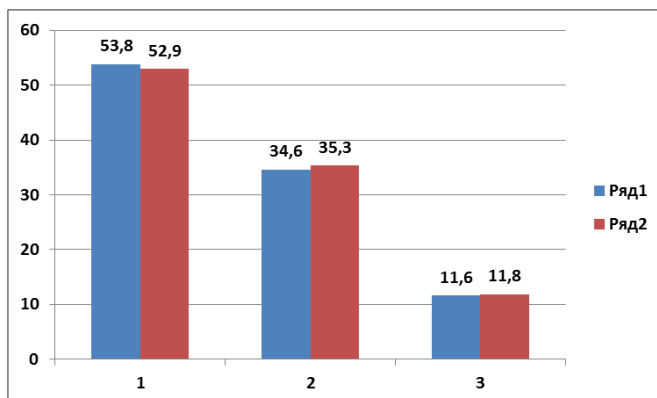
2-сүрөт. 7-класстын окуучуларындагы агрессиянын көрсөткүчтөрү.

■ - балдар
■ - кыздар

3-сүрөт. 8-класстын окуучуларындагы агрессиянын көрсөткүчтөрү.

■ - балдар
■ - кыздар

4-сүрөт. 9-класстын окуучуларындагы агрессиянын көрсөткүчтөрү.

■ - балдар
■ - кыздар

Демек, өспүрүм курактагы девианттык жүрүм-турум толкун сымал бир калыпта эмес мүнөздө ар кандай себептерге байланыштуу болот. Өспүрүмдөр арасындагы девианттык жүрүм-турумдун себептерин бир нече группага топтоштурууга болот.

1. Үй-бүлө тарбиясындагы кемчиликтер: үй-бүлөнүн бузулушу, үй-бүлөдөгү адамзат баалуулуктарына маани бербегендик, ата-энелердин туура эмес тарбиясы, зордук-зомбулук, аракеттик, чыр-чатактар, акыйкатсыз мамилелер үстөмдүк кылган учурлар өспүрүмдөгү ички психикалык чыналууга, б.а. жан дүйнөнүн жабыркануусуна алып келет. Айрым учурда «Куш уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат», дегендей өспүрүм, бала кезден үй-бүлөдөгү терс мамиленин моделин кабыл алат, кайталайт, белгилүү бир көндүмдөргө ээ болот.

2. Мектептеги билим берүү процессин максаттуу уюштуруунун төмөндүгү, окуучулардын курактык жана жекече психологиялык өзгөчөлүктөрүн эске алуунун жетишсиздиги, тарбия иштеринин начардыгы, мугалимдердин акыйкатсыз мамилелери.

3. Массалык-маалымат каражаттарындагы терс көрүнүштөгү рекламалык роликтер, фильмдер, социалдык тармактар, интернет булактарын пайдалануунун чексиз эркиндиги.

Девианттык жүрүм-турумга дуушар болгон окуучулар мектепке келгенде да абдан кыйналышат, себеби, тентуштар менен мамиле түзүү, дос күтүү, мектеп тартибине баш ийүү, алар үчүн кыйынчылыктарды пайда кылат. Кээ бир агрессивдик жүрүм-турумдагы өспүрүмдөр жакшы мамиле, жакшы жүрүм-турум бар экендигин, жакшы жүрсө да боло тургандыгын билбеген учурлар кездешет. М: алкоголиктердин үй-бүлөсүндө чонойгон өспүрүмдөр. Мындай өспүрүмдөргө өзгөчө көңүл буруп, адамдардын ортосунда керемет, ачык айрым, достук мамилелер болоорун көрсөтүп, түшүндүрүү зарыл.

Ошондуктан, билим берүү мекемелеринде өспүрүмдөр арасындагы девианттык жүрүм-турумдун алдын алуу иштерин жүргүзүү зарыл. Өспүрүмдөрдөгү жүрүм-турумдун бузулууларын алдын алууда төмөнкү факторлорго көңүл буруу керек.

1. Өспүрүм курактагы окуучулардын жеке инсандык сапаттарынын жана “Мен” концепциясынын бузулушу, өздүк баанын өтө жогору же өтө төмөн болушу, окууга болгон кызыгуунун жана интеллектуалдык деңгээлдин төмөндүгүн эске алуу.

2. Социалдык факторлордун таасири. Өспүрүмдөрдү курчап турган социалдык чөйрөнү эске алуу. Мектептеги, өспүрүмдөр жашаган көчөдөгү аракеттердин, тамеки чегүүчүлөрдүн, токсикомандардын, бузукулардын топторунун таасирин эске алуу.

3. Дисфункционалдык үй-бүлөдөгү социалдык ролдордун туура эмес бөлүштүрүлүшү. Ата-энелердин аракеттиги, жумушсуздугу, жашаган жери, ажырашуулар, сабатсыздыгы ж.б. терс көрүнүштөрдү эске алуу.

Өспүрүмдөр арасындагы девианттык жүрүм-турумдун алдын алуу иштеринде протекция факторлорун эске алуу өзгөчө мааниге ээ.

Протекция – жүрүм-турумдун бузулуп кетүүсүнө жол бербөөчү же тоскоолдук кылуучу факторлор башкача айтканда кооптуулукка (рискке) карама-каршы болуучу шарттар. Алар төмөнкүлөр:

а) адамдагы ички ресурстар механизмдерди пайдалана билүү. Ар бир адамда тубаса ички ресурстар бар. Өспүрүмдөрдө да ар кандай кырдаалда өзүн кармап калуу, өзүн башкара билүү көндүмдөрүн б.а. каршылык көрсөтүү иммунитетин калыптандыруу зарыл, “жаман айтпай жакшы жок” дегендей ар кандай кырдаалга даяр болууга үйрөтүү;

б) өспүрүмдөрдөгү адекваттуу, ан сезимдүү, ишенимдүү, активдүү “МЕН” концепциясын калыптандыруу, “Атадан алтоо болсон да, ар жалгыздык башында” деген сыяктуу ар кандай чечимди жеке өзү кабыл алуу көндүмдөрүн калыптандыруу;

в) комуникативдик, сензитивдик, ассертивдик (өзүнө-өзү ишене билүү, башкаларды сезе билүү, өз оюн далилдүү, ишенимдүү, токтоо айта билүү) көндүмдөрүн арттыруу;

г) үй-бүлө мүчөлөрүнүн социалдык-эмоционалдык, жеке инсандык коопсуздугу, ролдордун туура бөлүштүрүлүшү, чоңдордун позитивдүү үлгүлүү жүрүм-турумун арттырууга көңүл буруу;

д) өспүрүмдөрдүн инсандык позитивдүү керектөөлөрүн, руханий баалуулукка таасир этүүчү мотивдерин өнүктүрүү. М: адамды сүйүү, жашоону, тынчтыкты, мекенди, эмгекти сүйүү жана баалай билүү.

Девианттык жүрүм-турумду жөнгө салууда аталган компоненттер өз ара таасир этип, бири-бири менен тыгыз байланышта турат. Мындай учурда окуучунун өзүн башкара билүү, жөнгө салуу, токтоо кармай билүү жөндөмүн калыптандыруу маанилүү болот. Руханий керектөө материалдык керектөөлөрдөн жогору тураарын эске алсак, өспүрүмдөргө болгон жагымдуу карым-катнаш, мугалимдердин жана чоңдордун туура мамилеси алардын девианттык жүрүм-турумун алдын алуу менен ийгиликтүү болуусунун бирден бир себеби катары көңүл буруу зарылдыгы келип чыгат.

Колдонулган адабияттар:

1. Белопольская Н.Л. Детская патопсихология. / Хрестоматия. М.: Когито-Центр, 2001. - 348 с. 2-издание. ISBN: 5-89353-036-5
2. Выготский Л.С. Проблема возраста. // Выготский Л.С. Собрание сочинений: В 6-ти т.; Т.4. - М.: Педагогика, 1984. - с. 244-268
3. Зейгарник Б.В. Патопсихология: учебное пособие / Б.В. Зейгарник. - М.: Издательский центр «Академия», 2000
4. Змановская Е.В. Девиантология: учебное пособие для студентов / Е.В. Змановская - М.: Академия, 2004. - 288 с.
5. Карелин А.А. Большая энциклопедия психологических тестов. – М.: Издательство Эксмо, 2007. - 416 с. (32-34)
6. Кон. И.С. Психология ранней юности. – М., 1989.
7. Личко А.Е. Типы акцентуаций характера и психопатий у подростков. - М., 1999.
8. Мухина В.С. Возрастная психология. Феноменология развития: учебник для студ. высш. учеб.заведений, – 15-е изд., – М., 2015. - 656 с.
9. Основы специальной психологии: учебное пособие/ Л.В.Кузнецова, Л.И. Переслени, Л.И.Солнцева и др.; под ред. Л.В.Кузнецовой. - М.: Издательский центр «Академия», 2008
10. Специальная педагогика: учебник / под ред. Н.М.Назаровой.- М.: Издательский центр «Академия», 2006. - 400 с.